

TAKÓ DALMA

Választási jogot biztosító klauzulák a nemzetközi szerződésekben^[1]

ABSTRACT

The study deals with international treaty clauses that provide possibility of choice, which are considered nowadays as a generally accepted instrument for individualisation of international treaties. The use of these clauses is explicitly permitted in the law of treaties, whereby international treaties can provide the parties various ways to shape the content of the agreement according to their national needs and interests. Although these clauses can be found in many international treaties, so far they have not been examined in detail. In order to remedy this deficiency, the paper gives a definition for the clauses, presents the examples found in international treaties, categorises these examples, analyses the rules governing the application of the clauses and examines the limits of their application. With the help of these issues, the study aims to provide an insight into the specific features of these provisions, illuminating the mechanisms by which they operate and revealing the reasons for their use.

Keywords: choice of differing provisions ■ partial consent to be bound
■ international law ■ international treaty ■ possibility of choice

I. BEVEZETÉS

A nemzetközi jog koordináción alapuló rendszer, melynek alapját a nemzetközi közösség tagjai közötti együttműködés képezi. Az együttműködés egyik fő formáját és keretét a nemzetközi szerződések jelentik, melyek segítségével a nemzetközi viszonyok szereplői interakcióba kerülnek egymással. A szerződésekben való széleskörű együttműködés elérése ugyanakkor korántsem egyszerű, ugyanis a nemzetközi közösség – e fogalom alatt szűk értelemben az államokat értve – rendkívül hete-

[1] A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-22-3-II-SZE-66 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

rogén. A különféle érdekekkel rendelkező, eltérő nézeteket valló entitások alapvető törekvése, hogy a megállapodás saját elvárásait, igényeiket tükrözze. Az államok ily módon megnyilvánuló érdekvezéreltsége hangsúlyosan vetődik fel a szerződéskötési folyamat során, különösen a nagyszámú felet tömörítő, multilaterális nemzetközi szerződések esetében. A heterogenitásból fakadó igényekhez igazodva, a nemzetközi szerződések jogában napjainkban számos olyan eszköz létezik, melyek révén a szerződő felek saját érdekeiknek megfelelően alakíthatják a szerződések tartalmát, kifejezve ezáltal saját nemzeti értékeiket, érdekeiket vagy véleményüket.

Ezek közé tartoznak a választási jogot biztosító szerződési klauzulák, melyek napjainkban a nemzeti érdekérvényesítést szolgáló, általánosan elfogadott eszköznek tekinthetők.^[2] Bár e klauzulák számos nemzetközi szerződésben megtalálhatóak, vizsgálatukra mindeddig csekély mértékben került sor. A tanulmány ennek orvoslása érdekében részletesen foglalkozik a klauzulák fogalmának meghatározásával, a nemzetközi szerződésekben fellelhető példák ismertetésével s az előfordulási formák kategorizálásával, a klauzulák alkalmazására vonatkozó szabályozással, valamint az alkalmazás korlátaival. E kérdéskörök elemzése révén a tanulmány célja, hogy megismerhetővé tegye a szóban forgó rendelkezések sajátosságait, működési mechanizmusát, valamint feltárja a klauzulák alkalmazásának okát.

II. A VÁLASZTÁSI JOGOT BIZTOSÍTÓ SZERZŐDÉSI KLAUZULÁK FOGALMA

A bevezetésben ismertetett kérdéskörök vizsgálatához mindenekelőtt annak tisztázása szükséges, hogy mit takar a választási jogot biztosító „szerződési klauzula” kifejezés. A tanulmány keretében erre nézve az alábbi fogalom irányadó: „Választási jogot biztosító szerződési klauzulának tekinthetők mindazon szerződéses rendelkezések, melyek révén a szerződő felek meghatározhatják, hogy a szerződésnek mely részét, vagy részeit kívánják magukra nézve kötelezőnek tekinteni.” E klauzulák segítségével a felek tehát egyéni mérlegelésük függvényében, saját maguk dönthetik el, hogy rájuk az adott nemzetközi szerződés milyen tartalommal vonatkozzon. Ily módon a szerződő feleket nem az egész szerződés, hanem a felek által kiválasztott, meghatározott részek vagy rendelkezések kötelezik.

A fenti fogalomnak megfelelő klauzulák szerződések jogában való megjelenése és elterjedése körülbelül a XX. század közepétől vette kezdetét, melynek hátterében a szerződések jogában zajló fokozatos szemléletváltás áll. A nemzetközi szerződések vonatkozásában ugyanis a XX. század közepéig a domináns princípium az abszolút integritás elve volt,^[3] melynek értelmében a szerződés

[2] Villiger, 2009, 240-241.

[3] Walter, 2012, 242.

rendelkezései megbonthatatlan egységet képeztek,^[4] s a megállapodásnak egységes egészként, valamennyi szerződő félre ugyanolyan tartalommal kellett vonatkoznia. Mindez többek között azt jelentette, hogy amennyiben egy fél például fenntartást fűzött a szerződéshez, úgy azt valamennyi szerződő félnek el kellett fogadnia, ellenkező esetben a fenntartást tevő nem válhatott a szerződés részesévé. Az elv alapján továbbá a szerződés kötelező hatályát csupán az egész megállapodásra vonatkozóan lehetett elismerni,^[5] nem volt arra lehetőség, hogy a felek csupán bizonyos részeket vagy rendelkezéseket fogadjanak el.^[6]

Az abszolút integritás elve biztosította, hogy szerződésben résztvevő felek ugyanolyan jogokkal és kötelezettségekkel rendelkezzenek.^[7] Mindez könnyen átlátható és nyomon követhető szerződéses viszonyokat eredményezett, azonban nem kedvezett a nemzetközi szerződésekben való széleskörű részvétel elérésének. Azon felek ugyanis, melyek nem értettek egyet a szerződés egy vagy több rendelkezésével, nem válhattak az adott szerződés részesévé.

Ez a kérdéskör az első világháborút követően, az Egyesült Államok Nemzetközi Munkaügyi Szervezetben való taggá válása kapcsán is felvetődött. A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet Alapokmánya ugyanis az első világháborút lezáró békeszerződések részeként került elfogadásra,^[8] csakúgy, mint a Nemzetek Szövetségének Egyességokmánya. Ily módon a békeszerződéseket aláíró és ratifikáló államok tagjává válhattak a Nemzetek Szövetségének és a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetnek is. Az Egyesült Államok kizárólag utóbbi szervezetnek kívánt tagjává válni, a Nemzetek Szövetségébe nem kívánt belépni. Végül az ILO 1934-es Munkaügyi Konferenciájának meghívása és engedélye alapján az állam lehetőséget kapott arra, hogy az első világháborút lezáró versailles-i békeszerződésnek csupán a Nemzetközi Munkaügyi Szervezetre vonatkozó XIII. részét fogadja el.^[9] Ezzel az Egyesült Államok a szerződés kötelező hatályának részleges elismerésével vált az ILO tagjává.^[10] A második világháború után aztán több olyan szerződés is megjelent, melyek különféle formában kifejezett választási lehetőséget adtak a szerződő felek kezébe, lehetővé téve a nemzetközi szerződések egyéniesítését, saját nemzeti érdekek és álláspontok kifejezésre juttatását.^[11]

[4] Bokorné, 1960, 69-71.

[5] Erre szolgál példaként a szerződésekről szóló 1928. évi havannai egyezmény, mely szerint a szerződés kötelező hatályának elismerése csupán az egész szerződésre vonatkozhat. Ld. Convention on Treaties, Havana, 20 February 1928; Villiger, 2009, 237.

[6] Hoffmeister, 2012, 215-217.

[7] Devidal, 2003, 9-19., 104.

[8] Part XIII of the Treaty of Versailles of 28 June 1919; Part XIII of the Treaty of St. Germain-en-Laye of 10 September 1919; Part XII of the Treaty of Neuilly-sur-Seine of 27 November 1919; Part XIII of the Treaty of Trianon of 4 June 1920.

[9] Villiger, 2009, 237.

[10] Hoffmeister, 2012, 216.

[11] Erre szolgál példaként a nemzetközi viták békés rendezéséről szóló 1949. évi felülvizsgált általános akta, valamint a nemzetközi viták békés rendezéséről szóló 1957. évi európai egyezmény, melyek említésére a következő fejezetben részletesebben is sor kerül. Ld. Hoffmeister, 2012, 215-217.

A kérdéskörhöz kapcsolódóan 1951-ben a Nemzetközi Bíróság is kifejtette álláspontját. A genocídium egyezményrel kapcsolatban hozott tanácsadó véleményében a testület rögzítette, hogy a nemzetközi szerződések abszolút integritása kétségtelenül fontos, azonban nem képez kizárólagos és áttörhetetlen szabályt.^[12] A Bíróság szerint az abszolút integritás megőrzése, a teljes egyhangúság elérése csak kisebb számú fél esetén valósítható meg, széleskörű részvétel esetén garantálása szinte lehetetlen, hiszen nagyszámú fél esetében szükségszerűen felmerül az igény bizonyos rendelkezések egyéniesítésére.^[13] Éppen ezért, a testület úgy vélte, hogy bizonyos esetekben – például a széleskörű részvétel biztosítása céljából – indokolt lehet a szerződés egységének megbontása, az abszolút integritás védelmének bizonyos mértékű áttörése.^[14] A Bíróság ugyanakkor azt is rögzítette, hogy az áttörés csak korlátok között valósulhat meg, a szerződés tárgyát és célját ugyanis minden esetben tiszteletben kell tartani.^[15]

A fentiek jelentős hatást gyakoroltak a nemzetközi szerződések jogának kodifikációjára, melynek köszönhetően a szerződés kötelező hatályának részleges elismerése, valamint az eltérő rendelkezések közötti választás lehetősége beépült a szerződések jogáról szóló 1969. évi és 1986. évi bécsi egyezmények 17. cikkébe. A két egyezmény szövege pusztán a szerződéskötésben résztvevő alanyok tekintetében tér el, ezért a továbbiakban az 1969. évi bécsi egyezmény (a továbbiakban: bécsi egyezmény) 17. cikkének részletes bemutatására kerül sor. A cikk értelmében „1. (...) valamely állam részéről annak elismerése, hogy a szerződés valamely része reá nézve kötelező hatállyal bír, csak akkor hatályos, ha a szerződés ezt megengedi vagy a többi szerződő állam ezzel egyetért. 2. Valamely állam részéről egy olyan szerződés kötelező hatályának elismerése, amely eltérő rendelkezések között választást enged, csak akkor hatályos, ha tisztázott, hogy ezen rendelkezések melyikére vonatkozik az elismerés.”^[16]

Az említett rendelkezés először tehát a kötelező hatály részleges elismeréséről rendelkezik, melyre kizárólag abban az esetben van lehetőség, ha maga a szerződés ezt kifejezetten lehetővé teszi, vagy a szerződő felek között erre vonatkozó egyetértés alakul ki.^[17] Utóbbi lehetőség, azaz a felek közötti egyetértés kialakulására a szerződés életciklusa során bármikor sor kerülhet, ideértve a szerződés előkészítését, a szerződéskötési tárgyalásokat, valamint csatlakozást engedő szerződés esetén akár a hatálybalépést követő időszakot is. Mivel a cikk nem tér ki a megegyezés pontos formájára, így arra gyakorlatilag bármikor, bármilyen formában sor kerülhet, ez alatt értve a részleges elismerés előzetes engedélyezését, valamint utólagos jóváhagyását is. Sőt, a felek közötti megegyezés hallgatólagos

[12] Reservations to the Convention on Genocide, Advisory Opinion, 1951, 10-11., 13-15.

[13] Redgwell, 1993, 247.

[14] Hogg, 1959, 420-421.

[15] Prost, 2012, 37.

[16] A szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény (a továbbiakban: bécsi egyezmény), 17. cikk. Magyarországon kihirdette az 1987. évi 12. törvényerejű rendelet.

[17] Hoffmeister, 2012, 215-217.; Villiger, 2009, 239.

formában, a kötelező hatály részleges elismerésének lehetősége elleni tiltakozás hiányában is megállapításra kerülhet. Utóbbi eset fordult elő az Egyesült Államok Nemzetközi Munkaügyi Szervezetbe történő felvétele kapcsán, ahol a versailles-i békeszerződés nem tiltotta a kötelező hatály részleges elismerését, és annak az Egyesült Államok részéről történő gyakorlása ellen egyetlen állam sem tiltakozott.^[18] Amennyiben azonban a részleges elismerést lehetővé tevő fenti esetek közül egyik sem áll fenn, úgy a kötelező hatály elismerése csak a szerződés egészére vonatkozhat. Egy szerződő fél kifejezett szerződéses rendelkezés vagy a felek ilyen irányú megegyezése hiányában tett részleges elismerést kifejező nyilatkozata tehát nem lesz alkalmas joghatás kiváltására. Ilyen esetben a szerződés csak akkor köti az adott államot, ha az a teljes szerződés kötelező hatályát elismeri. A szükséges feltételek hiányában tett részleges elismerést tehát az állam hozzájárulása nélkül nem lehet kiterjeszteni.^[19]

A 17. cikk második bekezdése ehhez képest arról az esetről rendelkezik, amikor egy szerződés a felek számára eltérő rendelkezések között választást enged. Erre sor kerülhet oly módon, hogy a teljes szerződés tartalmát a felek választhatják meg, vagy úgy is, hogy a szerződés egy részét kötelező elfogadniuk, és csak bizonyos cikkek vagy rendelkezések tekintetében gyakorolhatnak választási jogot.^[20] A bécsi egyezmény erre nézve rögzíti, hogy a választási jog gyakorlásának minden esetben egyértelműnek kell lennie, azaz egy adott fél nyilatkozatából pontosan ki kell derülnie, hogy mely rendelkezést vagy rendelkezéseket kívánja választani.^[21] Mindaddig, amíg egy állam nem teszi egyértelművé választását, rá nézve a szerződés kötelező hatálya nem állapítható meg.^[22] A gyakorlatban a választásra olyan módon kerül sor, hogy a felek a kötelező hatály elismerésével egyidejűleg nyilatkozatban juttatják kifejezésre, hogy a szerződés mely részeit vagy rendelkezéseit kívánják elfogadni magukra nézve. Az államok rendszerint az adott szerződés által biztosított lehetőség függvényében fogalmazzák meg nyilatkozatukat, például felsorolják a kiválasztani kívánt cikkeket, vagy megjelölik a kiválasztott fejezeteket, vagy részeket. Az Európai Szociális Charta kapcsán Magyarország például az alábbi nyilatkozatot tette a kötelező hatály elismerésekor: „A Magyar Köztársaság vállalja, hogy a 20. cikk (1) bekezdésének b) és c) pontjával összhangban magára nézve kötelezőnek tekinti az Európai Szociális Charta 1., 2., 3., 5., 6., 8., 9., 11., 13., 14., 16. és 17. cikkeit.”^[23]

[18] Hudson, 1934, 671., 675.

[19] Villiger, 2009, 238-240.

[20] Hoffmeister, 2012, 217.

[21] Bunn-Livingstone, 2002, 15-16.

[22] Az ENSZ főtitkára például a Mértéktelen sérülést okozóknak vagy megkülönböztetés nélkül hatónak tekinthető egyes hagyományos fegyverek alkalmazásának betiltásáról, illetőleg korlátozásáról szóló 1980. évi genfi egyezmény kapcsán elhalasztotta a csatlakozásról szóló okmány letétbe helyezését mindaddig, amíg nem kapott jelzést a választott jegyzőkönyvekre vonatkozóan. Ld. Summary of Practice of the Secretary-General as Depositary of Multilateral Treaties, 1999, UN Doc ST/LEG/7/Rev.1, para 146.; Hoffmeister, 2012, 217.

[23] United Nations Treaty Series, vol. 2077 (A-7659), 272.

A 17. cikk tartalmának ismertetésén felül érdemes kitérni a két bekezdés egymáshoz való viszonyára, ugyanis arra nézve többféle álláspont olvasható a szakirodalomban. Egyes szerzők szerint a teljes 17. cikk a nemzetközi szerződések kötelező hatályának részleges elismerését hivatott szolgálni, s a második bekezdés kiemelésére pusztán a kérdéskör specialitása okán kerül sor.^[24] A Nemzetközi Jogi Bizottság anyagai azonban mind arra utalnak, hogy a két bekezdés esetében két külön kérdésről, sőt két külön szerződéstípusról van szó.^[25] Erre utal a cikk címe, valamint a bekezdések között fellelhető különbségek is. Az első bekezdés esetében ugyanis arról van szó, hogy a szerződő feleknek a szerződés kifejezett rendelkezése vagy a felek egyetértése alapján a kötelező hatály részleges elismerésére lehetőségük van, azonban ehhez sem a szerződés, sem a felek megegyezése nem kínál fel számukra választási lehetőségeket. Ily módon pusztán maga a részleges elismerés lehetősége adott a felek számára. A második bekezdés ehhez képest kizárólag olyan esetekről rendelkezik, amikor a szerződés kifejezett választási lehetőségeket ajánl fel a felek számára, akik ezen lehetőségek közül választhatnak. További különbséget jelent, hogy az első bekezdés alapján a szerződő felek a szerződés kötelező hatályát csupán részleges ratifikációval, jóváhagyással, elfogadással vagy csatlakozással ismerik el, míg a második bekezdés alapján ezekre a teljes szerződés vonatkozásában kerül sor, s a szerződő felek emellett nyilatkozatban gyakorolják választási jogukat.

A fenti esetkörök elkülönítésén túl, a választási jogot biztosító szerződési klauzulák más klauzuláktól való elhatárolása is kiemelt figyelmet érdemel, ideértve mindenekelőtt a fenntartások kérdéskörét. A fenntartás esetében olyan, bárhogyan nevezett és megfogalmazott, egyoldalú nyilatkozatról van szó, mellyel egy szerződő fél kifejezésre juttatja, hogy a szerződés egy vagy több rendelkezését magára nézve kizárni vagy módosítani kívánja.^[26] A fenntartások és a választási jogot biztosító klauzulák közötti fontos különbség, hogy míg fenntartás tétele a szerződés kifejezett tiltó rendelkezése hiányában megengedett, addig választási jog gyakorlására a szerződés kifejezett rendelkezése vagy a felek megegyezése hiányában nem kerülhet sor.^[27] További különbség, hogy a fenntartás egy adott rendelkezés módosítására is irányulhat, melyre a választási jog gyakorlása esetén nincs lehetőség. A fenntartás esetében továbbá a módosítás melletti másik lehetőség csak az adott rendelkezés vagy rendelkezések kizárása lehet, míg a választási jog gyakorlására ennél jóval többféle formában sor kerülhet, például egy adott rendelkezés elfogadásával. Mindezen felül a fenntartások lehetőségét a bécsi egyezmény is kifejezetten elhatárolja a 17. cikk rendelkezéseitől, kimondva,

[24] Villiger, 2009, 238-239.; Hoffmeister, 2012, 215.

[25] Report of the International Law Commission, 36 UN GAOR, Supp. No. 10. (A/36/10), 134-135.

[26] Bécsi egyezmény, 2. cikk (1) bekezdés d) pont.

[27] Ezt erősíti az is, hogy a Nemzetközi Jogi Bizottság szerint amennyiben egy szerződés lehetővé teszi fenntartások tételét, attól a kötelező hatály részleges elismerésére még nincs lehetőség, hacsak nincs erre vonatkozó kifejezett rendelkezés a szerződésben, vagy a felek erre irányuló szándéka nem állapítható meg. Ld. Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries, 1966, 202.

hogy a 17. cikkben foglaltak alkalmazása az egyezmény 19-23-ig terjedő cikkekre (fenntartásokra vonatkozó rendelkezések) érintése nélkül lehetséges.^[28] Azaz, az egyezmény értelmében egyidejűleg sor kerülhet egy adott szerződésben fenntartások tételére, valamint választási jog gyakorlására. Ezt támasztja alá, hogy számos nemzetközi szerződés kifejezetten lehetővé teszi fenntartások tételét, a választási jog biztosítása mellett.^[29]

A fenntartásokon kívül a választási jogot biztosító klauzulákat meg kell különböztetni azon szerződéses rendelkezésektől is, melyeket egy állam szabadon felhívhat vagy mellőzhet, például ilyenek a vitarendezésre irányuló rendelkezések, különösen a Nemzetközi Bíróság joghatóságának elismerésére szolgáló, úgynevezett fakultatív klauzulák.^[30] Fontos továbbá megjegyezni, hogy a bécsi egyezmény 17. cikke ugyan nem utal a szerződéses rendelkezések elválaszthatóságára (bécsi egyezmény, 44. cikk), azonban a benne foglaltakból egyértelműen következik, hogy amennyiben egy szerződés vagy a felek megegyezése a kötelező hatály részleges elismerését vagy eltérő rendelkezések közötti választást tesz lehetővé, azzal az érintett rendelkezést vagy rendelkezéseket a szerződés többi részétől elválaszthatónak tekinti.^[31]

III. A VÁLASZTÁSI JOGOT BIZTOSÍTÓ SZERZŐDÉSI KLAUZULÁK ALKALMAZÁSA

1. A klauzulák előfordulási formáinak csoportosítása

Az előző fejezetben meghatározott fogalomnak megfelelő szerződési klauzulák többféle formában fordulhatnak elő nemzetközi szerződésekben. A fellelhető példák alapján a választási jogot biztosító klauzulák négy kategóriája különíthető el.

Az első kategóriába azon klauzulák tartoznak, melyek arra adnak lehetőséget, hogy a szerződő felek a szerződés kötelező hatályát részlegesen ismerjék el. Ebben az esetben arról van szó, hogy egy szerződés felhatalmazza az államokat, hogy a szerződésnek csak egy részét fogadják el, s ezt a szerződés részleges ratifikálása, elfogadása, jóváhagyása, vagy ahhoz való részleges csatlakozás révén fejezzék ki.^[32] Ahogy arról a bécsi egyezmény 17. cikkének (1) bekezdése kapcsán korábban szó esett, e klauzulák esetében a szerződés nem sorol fel lehető-

[28] Bécsi egyezmény, 17. cikk (1) bekezdés.

[29] E körbe tartozik a viták békés rendezéséről szóló 1928. évi általános akta, az 1949. évi felülvizsgált általános akta, valamint a nemzetközi viták rendezéséről szóló európai egyezmény. Ld. Hoffmeister, 2012, 217.

[30] Villiger, 2009, 241.

[31] Villiger, 2009, 238-239.

[32] Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries, 1966, 201.

ségeket a felek számára, csupán arról rendelkezik, hogy a kötelező hatály részleges elismerésére lehetőség van. Ahogy az előző fejezetben kifejtésre került, a bécsi egyezmény értelmében erre olyan módon is sor kerülhet, hogy a szerződés nem tartalmaz ugyan kifejezett rendelkezést a kötelező hatály részleges elismerésének lehetőségéről, azonban a felek között ilyen irányú egyetértés alakul ki. Erre szolgál példaként az Egyesült Államok Nemzetközi Munkaügyi Szervezetbe történő belépése, melyre az első világháborút lezáró versailles-i békeszerződés XIII. részének elismerésével került sor.

A fenti esethez első ránézésre hasonlóknak tűnő második lehetőség olyan klauzulák alkalmazása, melyek értelmében a felek meghatározott, egymást kölcsönösen kizáró variációk közül választhatnak. E klauzulák esetében a felek választása csupán a klauzulában felsorolt lehetőségek egyikére vonatkozhat, kizárva ezzel bármely másik lehetőség választását. Ez a megoldás a bécsi egyezmény 17. cikkének (2) bekezdése alá sorolható lehetőség, melyre példaként szolgál a nemzetközi viták békés rendezéséről szóló 1928. évi általános akta. E dokumentum 38. cikke szerint a szerződő felek az alábbi lehetőségek közül választhatnak: elfogadják a szerződés valamennyi rendelkezését (I., II., III. és IV. fejezet); csak azokat a rendelkezéseket, amelyek a békéltetésre, a viták bírósági rendezésére, valamint az ezekkel kapcsolatos általános eljárási kérdésekre vonatkoznak (I., II. és IV. fejezet); vagy csak azokat a rendelkezéseket, amelyek a békéltetésre, valamint az ezekkel kapcsolatos általános eljárási kérdésekre vonatkoznak (I. és IV. fejezet).^[33] E rendelkezés alapján a felek tehát választhatnak a szerződés fejezetei közül,^[34] azonban ezt csupán a szerződés által felkínált variációk szerint tehetik meg.^[35]

A harmadik kategóriát az úgynevezett opt-in, vagy opt-out klauzulák képezik, melyek segítségével a felek egy adott rendelkezés vagy témakör elfogadásáról, vagy annak megállapodásból való kizárásáról rendelkezhetnek. E klauzulák esetében a szerződés szintén többféle választási lehetőséget ad a felek kezébe, így ezt a kérdést is a bécsi egyezmény 17. cikkének (2) bekezdése szabályozza.

Az opt-in klauzula esetében a szerződés egy adott rendelkezése csak akkor köti az adott szerződő felet, ha a fél kifejezetten kijelenti, hogy az adott rendelkezést magára nézve kötelezőnek tekinti. Ilyen lehetőséget biztosít például a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, melynek 41. cikke szerint a feleknek kifejezett nyilatkozattal kell elfogadniuk az Emberi Jogi Bizottság államközi bejelentések elbírálására vonatkozó joghatóságát. Amennyiben valamely állam nem tesz erre vonatkozó elfogadó nyilatkozatot, úgy a Bizottság nem

[33] A nemzetközi viták békés rendezéséről szóló 1928. évi általános akta, 38. cikk; League of Nations Treaty Series, vol. 93, 343.

[34] Svédország és Norvégia például az akta I, II. és IV. fejezetét választotta, míg Belgium és Dánia a szerződés valamennyi fejezetét elfogadta. Ld. League of Nations Treaty Series, vol. 93, 345.

[35] Az 1928. évi aktával egyező szöveget tartalmaz a nemzetközi viták békés rendezéséről szóló 1949. évi felülvizsgált általános akta 38. cikke. Ld. United Nations Treaty Series, vol. 71, 101.

foglalkozik olyan államközi bejelentéssel, amelyben az adott állam érintett.^[36] Ehhez hasonló rendelkezés olvasható az Emberi Jogok Amerikai Egyezményében, melynek 45. cikke szerint a szerződő feleknek kifejezetten el kell fogadniuk az Emberi Jogok Amerikai Bizottságának államközi bejelentések elbírálására vonatkozó joghatóságát, ellenkező esetben ilyen jellegű bejelentésekkel az adott állam vonatkozásában a Bizottság nem foglalkozhat.^[37] Az egyezmény 62. cikke értelmében továbbá a feleknek kifejezetten nyilatkozniuk kell, ha az Emberi Jogok Amerikai Bíróságának joghatóságát el kívánják ismerni.^[38] Opt-in jelleggel működik továbbá például az Ember és Népek Jogainak Afrikai Kartájához fűzött jegyzőkönyv, melynek 34. cikke kimondja, hogy a jegyzőkönyvet ratifikáló valamennyi államnak külön nyilatkozattal kell elfogadnia az Ember és Népek Jogainak Afrikai Bíróságának egyéni kérelmek elbírálására vonatkozó joghatóságát. Ilyen, kifejezett elfogadó nyilatkozat hiányában a Bíróság nem járhat el az adott állammal szemben benyújtott egyéni kérelmek ügyében.^[39]

Ehhez képest az opt-out klauzula a szerződő felek számára bizonyos rendelkezés, rendelkezések, rész vagy részek megállapodásból való kizárására biztosít lehetőséget. Ez azt jelenti, hogy az érintett rendelkezés főszabály szerint kötelező, kivéve, ha egy adott fél olyan, kifejezett nyilatkozatot tesz, melyben jelzi, hogy az adott rendelkezést nem kívánja magára nézve kötelezőnek tekinteni. Ilyen opt-out jelleggel működik a nemzetközi viták békés rendezéséről szóló 1957. évi európai egyezmény, melynek 34. cikke kimondja, hogy „(...) bármelyik Magas Szerződő Fél kijelentheti, hogy a következők nem kötelezik: a választottbíráskodásra vonatkozó III. fejezet; vagy a békéltetésre és választottbíráskodásra vonatkozó II. és III. fejezet”.^[40] E rendelkezés fényében, amennyiben egy adott fél magára nézve kizárja a III. fejezet vagy a II. és III. fejezet kötelező erejét, úgy rá nézve e rendelkezések nem lesznek alkalmazhatóak.^[41] Ilyen nyilatkozat hiányában azonban az adott felet a teljes szerződés kötelezi. Ugyanilyen rendelkezést tartalmaz a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet iparban és kereskedelemben történő munkaügyi ellenőrzéséről szóló 1947. évi 81. számú egyezménye, melynek 25. cikke kimondja, hogy „A Nemzetközi Munkaügyi Szervezet bármelyik tagállama, amely a jelen Egyezményt ratifikálja, a ratifikáló okirathoz függelékként mellékelte nyilatkozattal a II. részt kizárhatja az Egyezmény elfoga-

[36] Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, 41. cikk (1) bekezdés. Magyarországon kihirdette az 1976. évi 8. törvényerejű rendelet.

[37] American Convention on Human Rights, Article 45 (1) and (2).

[38] American Convention on Human Rights, Article 62 (1).

[39] Protocol to the African Charter on Human and People's Rights on the Establishment of an African Court on Human and People's Rights, Article 34 (6).

[40] A nemzetközi viták békés rendezéséről szóló 1957. évi európai egyezmény, 34. cikk; European Treaty Series No. 23.

[41] Svédország és Hollandia például kizárta magára nézve a szerződés III. fejezetét. Ld. United Nations Treaty Series, vol. 320, 244.

dásából.”^[42] Fontos megjegyezni, hogy az opt-out lehetőségét egyes nemzetközi szerződések például az ideiglenes alkalmazás mellőzésének kifejezésére biztosítják.^[43] Az Európai Energia Charta 45. cikke például főszabály szerint a szerződés ideiglenes alkalmazását írja elő, azonban opt-out klauzulával lehetőséget biztosít a feleknek arra, hogy ezt magukra nézve kizárják. Eszerint bármely fél tehet „(...) olyan nyilatkozatot, amely szerint nem áll módjában az ideiglenes alkalmazást elfogadni”.^[44]

A negyedik kategóriába pedig azon rendelkezések tartoznak, melyek esetében a szerződő felek cikkenként válogathatják össze a rájuk vonatkozó szerződés tartalmát (á la carte szerződések). Ebben az esetben a szerződés nem kínál fel variációkat a felek számára, csupán az kerül meghatározásra, hogy a feleknek mely cikkek közül hányat kell választaniuk. Á la carte szerződésként említhető az 1961-ben elfogadott Európai Szociális Karta,^[45] melynek 20. cikke az alábbiakról rendelkezik: „Minden Szerződő Fél kötelezettséget vállal arra, hogy (...) a jelen Karta II. Része következő hét cikke közül legalább ötöt kötelezőnek tekint magára nézve: ezek az 1., 5., 6., 12., 13., 16. és 19. Cikk; (...) a Karta II. Részének cikkei vagy számozott bekezdései közül az általa tetszése szerint kiválasztottakat tekinti kötelezőnek, azzal, hogy a kötelezőnek tekintett cikkek és számozott bekezdések teljes száma nem lehet kevesebb 10 cikknél, vagy 45 számozott bekezdésnél.”^[46] Látható, hogy a szerződés alapján valamennyi szerződő fél maga választhatja ki, hogy mely rendelkezéseket tekinti magára nézve kötelezőnek, a szerződés csupán a választandó rendelkezések számát rögzíti.^[47] Fontos megjegyezni ugyanakkor, hogy a szerződés I. cikkét valamennyi államnak el kell fogadnia.^[48]

Szintén á la carte rendszerrel működik az 1985. évi Helyi Önkormányzatok Európai Chartája, melynek 12. cikke szerint: „Mindegyik Szerződő Fél a Charta első részéből magára nézve legalább húsz szakaszt kötelezőnek ismer el, amelyek közül tízet a következő Cikkekből kell kiválasztani: 2. Cikk, 3. Cikk 1. és 2.

[42] Az iparban és a kereskedelemben történő munkaügyi ellenőrzésről szóló, a Nemzetközi Munkaügyi Konferencia 1947. évi 30. ülészakán elfogadott 81. számú egyezmény, 25. cikk. Magyarországon kihirdette a 2000. évi LI. törvény.

[43] Krieger, 2012, 415-416.

[44] Európai Energia Charta, 45. cikk (2) bekezdés a) pont. Magyarországon kihirdette az 1999. évi XXXV. törvény.

[45] Report of the International Law Commission, 37 UN GAOR, Supp. No. 10. (A/37/10), 142.

[46] Európai Szociális Karta, 20. cikk (1) bekezdés b) és c) pont. Magyarországon kihirdette az 1999. évi C. törvény.

[47] Érdeemes megjegyezni, hogy 1996-ban sor került a Módosított Európai Szociális Karta elfogadására, mely jellegét tekintve szintén á la carte szerződés. A két megállapodás viszonyára nézve a Módosított Európai Szociális Karta kifejezett rendelkezést tartalmaz, rögzítve, hogy „A jelen Karta bármelyik rendelkezésében foglalt kötelezettség elfogadása (...) az érintett Fél számára azt jelenti, hogy az Európai Szociális Karta megfelelő rendelkezése (...) a továbbiakban nem vonatkozik az érintett Félre (...)” Módosított Európai Szociális Karta, III. rész A. és B. cikk. Magyarországon kihirdette a 2009. évi VI. törvény.

[48] Európai Szociális Karta, 20. cikk (1) bekezdés a) pont.

szakasz, 4. Cikk 1., 2. és 4. szakasz, 5. Cikk, 7. Cikk 1. szakasz, 8. Cikk 2. szakasz, 9. Cikk 1., 2. és 3. szakasz, 10. Cikk 1. szakasz, 11. Cikk.”^[49] Továbbá az á la carte szerződések kategóriájában említhető a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája, mely szerint: „Minden Fél a 3. Cikknek megfelelően a megerősítés, elfogadás vagy jóváhagyás időpontjában megjelölt minden nyelv kapcsán vállalja, hogy a jelen Karta III. Részének rendelkezései közül legkevesebb harmincöt bekezdést vagy pontot alkalmaz, és pedig legalább hármat-hármat a 8. és 12. Cikkből és egyet-egyet a 9., 10., 11. és 13. Cikkből.”^[50] Fontos megjegyezni továbbá, hogy a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája is meghatározza, hogy valamennyi fél köteles elfogadni a szerződés II. részét.^[51]

2. A klauzulák alkalmazásának szükségessége és korlátai

Az előző fejezetben kifejtettek alapján látható, hogy a választási jogot biztosító szerződési klauzulák sokféle formában megjelennek az egyes nemzetközi szerződésekben. Ennek okán felmerül a kérdés, hogy a klauzulák alkalmazása mennyiben tekinthető szükségesnek. Erre nézve elmondható, hogy választási jog biztosítását az adott megállapodás szerződő feleinek heterogenitása, valamint a széleskörű részvétel elérésének célkitűzése teheti szükségessé. Amennyiben a szerződés nagyszámú állam viszonyát kívánja rendezni, úgy a különféle álláspontokat képviselő entitások érdekeit a megállapodásnak valamilyen módon összhangba kell hoznia egymással. Erre megfelelő eszközt szolgáltathat a választási jog biztosítása különféle klauzulák révén, hiszen ily módon az egyes felek saját igényeikre szabhatják a szerződést, érvényre juttatva saját nemzeti érdekeiket, álláspontjukat. Mindez természetesen nem jelenti azt, hogy a klauzulák alkalmazására feltétlenül és minden esetben szükség van, azonban a választási jog biztosítása kétségtelenül hozzájárul az érdekezérelt államok részvételi hajlandóságának növeléséhez.

A választási jogot biztosító szerződések kétségtelenül nagyobb szabadságot nyújtanak a szerződő feleknek, azonban fontos megjegyezni, hogy ez a szabadság egyik lehetőség esetén sem korlátlan, mindegyik kisebb vagy nagyobb mértékben korlátok közé szorítja a felek mozgásterét. A felek számára a legkevesebb mozgásteret az opt-in, opt-out klauzulák biztosítják, melyek esetében a szerződő felek választási jogukat csupán a szerződésben meghatározott rendelkezés vagy rész kifejezett elfogadásával vagy kizárásával gyakorolhatják. Ennél nagyobb szabadságot biztosító kategória az egymást kölcsönösen kizáró variációk közötti választás lehetősége, mely alapján a szerződő felek a megállapodás-

[49] Helyi Önkormányzatok Európai Chartája, 12. cikk (1) bekezdés. Magyarországon kihirdette az 1997. évi XV. törvény.

[50] Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája, 2. cikk (2) bekezdés. Magyarországon kihirdette az 1999. évi XL. törvény.

[51] Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája, 2. cikk (1) bekezdés.

ban felkínált variációk tekintetében élhetnek a szabad választás lehetőségével. A harmadik kategória az á la carte rendszerű szerződések köre, melyek meghatározzák ugyan a választandó rendelkezések számát és körét, azonban a felek ezen belül szabadon válogathatják össze az elfogadni kívánt rendelkezéseket. Végül, a legnagyobb szabadságot biztosító kategóriát azon szerződések képezik, melyek a szerződő felek számára lehetőséget biztosítanak a szerződés kötelező hatályának részleges elismerésére, anélkül, hogy variációkat vagy egyéb lehetőségeket sorolnának fel.

Látható, hogy a választási jog gyakorlására a nemzetközi szerződések tágabb és szűkebb körben is lehetőséget adhatnak, ennek meghatározása teljes mértékben a szerződő felek akaratán múlik, melynek egyeztetésére rendszerint a szerződéskötési tárgyalások során kerül sor. A korábban bemutatott példák alapján elmondható, hogy a megállapodások rendszerint igyekeznek a szerződés egy részét egységben tartani oly módon, hogy azt valamennyi félnek kötelező elfogadnia, s választási jog gyakorlására pusztán ezen felül nyújtanak lehetőséget. Emellett a szerződések rendszerint meghatározzák, hogy a választási jog milyen variációk alapján, vagy mely rendelkezések közötti választás révén gyakorolható. Mindez összhangban van a Nemzetközi Bíróság korábban bemutatott tanácsadó véleményével, mely szerint a nemzetközi szerződések abszolút integritása áttörhető, a szerződés rendelkezéseinek egysége megbontható, azonban csak korlátok között. Ahogy az kifejtésre került, a Bíróság az áttörés korlátjaként a szerződés tárgyának és céljának tiszteletben tartását határozta meg, mely a testület szerint semmiféle célkitűzés érdekében nem áldozható fel.^[52] A választási jogot biztosító szerződések ugyan nem utalnak kifejezetten a szerződés tárgyára és céljára, azonban az általuk felállított korlátok ennek megőrzése irányába hatnak. Mindezek alapján elmondható, hogy a választási jogot biztosító szerződési klauzulák esetében nem valósul meg a szerződés integritásának abszolút védelme, ugyanakkor annak teljes körű feláldozása sem, hiszen a szerződések egyfajta minimális kötelező tartalom megőrzésére törekednek, s emellett adnak lehetőséget a választási jog korlátok közötti gyakorlására.^[53]

IV. ZÁRÓ GONDOLATOK

A tanulmányban foglaltak alapján látható, hogy a választási jogot biztosító szerződési klauzulák alkalmazására gyakorlatilag bármilyen nemzetközi szerződésben sor kerülhet, hiszen ahhoz pusztán a szerződő felek részéről felmerü-

[52] Reservations to the Convention on Genocide, Advisory Opinion, 1951, 24.

[53] Nixon – Rogers, 1972, 431-432.

lő, ilyen irányú igény szükséges.^[54] Erre rendszerint akkor kerül sor, ha az adott megállapodásban széleskörű részvétel elérése a cél, és a nagyszámú szerződő fél érdeke a választási jog biztosítása nélkül nehezen, vagy egyáltalán nem lenne összeegyeztethető.^[55] A klauzulák alkalmazása kapcsán kiemelt jelentőséggel bír, hogy arra pusztán a szerződő felek döntése alapján, kivételesen és korlátok között kerülhet sor. Ahogy a bécsi egyezmény rendelkezéseiből látható, a szóban forgó klauzulák alkalmazására vagy a szerződés kifejezett rendelkezése, vagy a szerződő felek ilyen irányú megegyezése alapján kerülhet sor, s a választási jog gyakorlásának egyértelműnek kell lennie. A Nemzetközi Bíróság által kifejtettek szerint fontos továbbá, hogy a választási jog garantálására oly módon kerüljön sor, hogy az ne sértse a szerződés tárgya és célja tiszteletben tartásának követelményét.

A tanulmányban ismertetett példák jól szemléltetik, hogy a nemzetközi szerződések a fentieknek megfelelően egyetlen esetben sem adnak teljes mértékben szabad kezecskéket a feleknek, a választási jog gyakorlására pusztán meghatározott keretek között nyújtanak lehetőséget. Mindennek hátterében a klauzuláknak a szerződés egységes szövegére és alkalmazására gyakorolt hatása, valamint annak keretek között tartása áll. A szóban forgó rendelkezések révén ugyanis szükségszerűen megbomlik a szerződés abszolút integritása, hiszen a megállapodás a választott rendelkezések alapján más-más tartalommal vonatkozik az egyes szerződő felekre.^[56] Az egységes szöveg megbontása ugyanakkor a szerződés alkalmazására is hatással van, hiszen minden szerződő fél a rá irányadó megállapodást fogja átültetni a gyakorlatba. A tartalom eltéréseiből adódóan ilyen módon a szerződés alkalmazására sem egységes módon kerül sor. A választási jog ezen szétaprózó hatása miatt van szükség a nemzetközi szerződések jogában, valamint az egyes megállapodásokban létező korlátozásokra, melyek megakadályozzák egy adott nemzetközi szerződés teljes széttagolódását.

A fentiekkel együtt ugyanakkor azt is fontos megjegyezni, hogy a választási jogot biztosító klauzulák alkalmazása korántsem tekinthető kedvezőtlennek, hiszen ezek segítségével lehetőség nyílik nagyszámú, egymástól eltérő értékeket és nézőpontokat képviselő állam szerződésbe történő bevonására. Ebben a tekintetben a nemzetközi közvélemény, valamint a szakirodalmi források nagy része egyértelműen arra az álláspontra helyezkedik, hogy a nemzetközi közösség egészét érintő kérdések kapcsán sokkal kedvezőbb egy széles körű, kevesebb közös elemet tartalmazó együttműködés, mint egy részletes, mindenkire ugyanúgy vonatkozó, de kevés felet tömörítő megállapodás.^[57] Mindezek alapján

[54] Az eddigi példák alapján továbbá az is megállapítható, hogy a klauzulák alkalmazására eddig főként a nemzetközi vitarendezés, a nemzetközi munkajog, valamint a szociális jogok területén került sor. Ld. Hoffmeister, 2012, 215-217.

[55] Cali, 2010, 108-109.

[56] A megbontás hiányáról pusztán abban az esetben beszélhetünk, ha valamennyi szerződő fél ugyanolyan tartalmú vállalatot tesz, azaz ugyanazon rendelkezéseket fogadja el. Erre ugyanakkor igen kevés esély van, különösen nagyszámú szerződő fél esetén.

[57] Cali, 2010, 108-109.

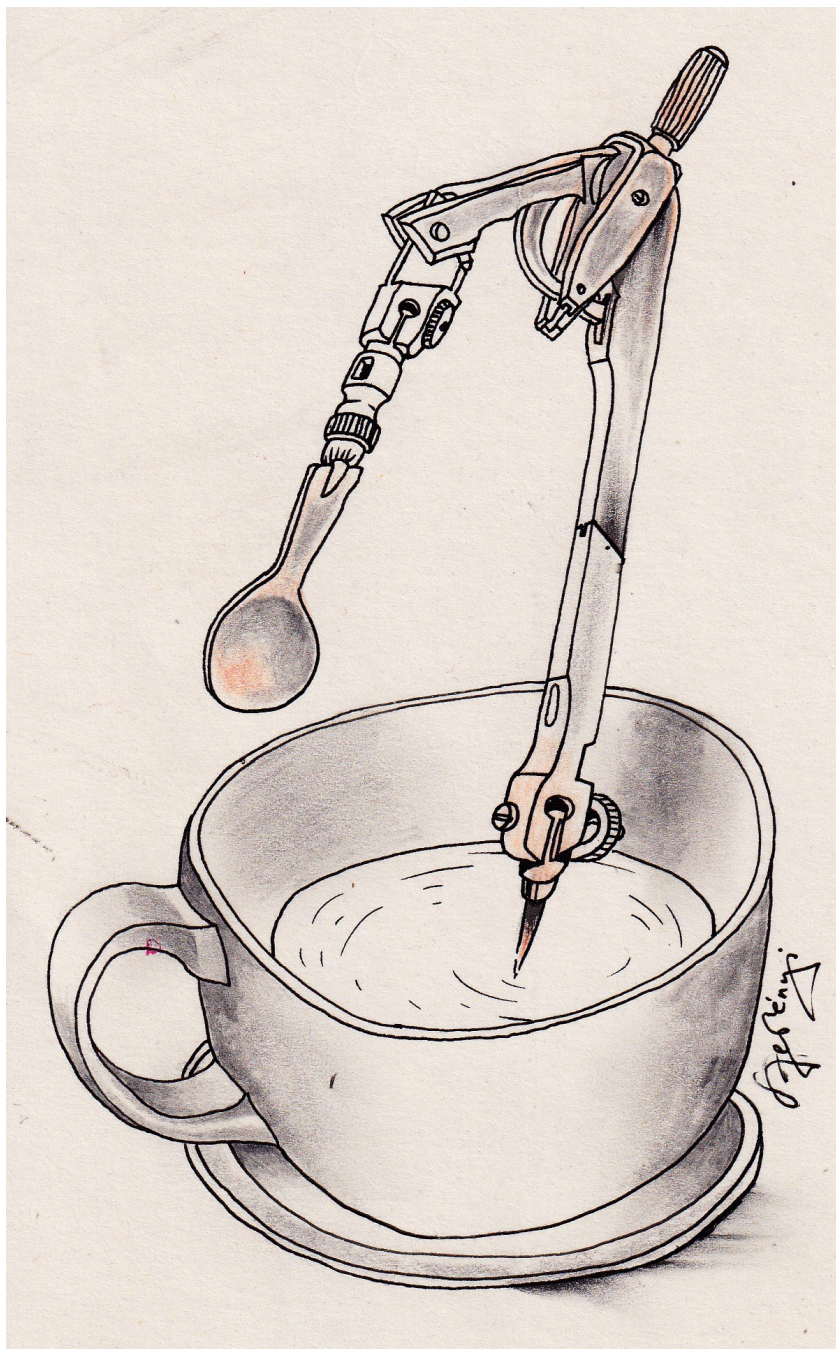
a választási jogot biztosító klauzulák alkalmazása hozzátartozik a multilaterális nemzetközi szerződések működési mechanizmusához, alkalmazásuk feltételeinek és korlátainak ismerete pedig ebből kifolyólag kiemelt jelentőséggel bír.

IRODALOM

- Bokorné Szegő Hanna (1960): A nemzetközi szerződésekhez fűzött fenntartások kérdése. In: *Jogtudományi Közlöny*. XV/1-2. szám.
- Bunn-Livingstone, Sandra L. (2002): *Juricultural Pluralism Vis-à-Vis Treaty Law. State Practice and Attitudes*. Martinus Nijhoff publishers, The Hague.
DOI: <https://doi.org/10.1163/9789047403104>.
- Cali, Basak (2010): *International Law for International Relations*. Oxford University Press, Oxford.
- Devidal, Pierrick (2003): *Reservations, Human Rights Treaties in the 21st Century: from Universality to Integrity*. LL.M Theses and Essays.
- Hoffmeister, Frank (2012): Article 10. Authentication of the Text. In: Dörr, Oliver – Schmalenbach, Kirsten: *Vienna Convention on the Law of Treaties. A Commentary*. Springer, Heidelberg.
DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-662-55160-8_12
- Hogg, James F. (1959): The International Court: Rules of Treaty Interpretation. In: *Minnesota Law Review*. Vol. 43/1959.
- Hudson, Manley O. (1934): The Membership of the United States in the International Labor Organization. In: *The American Journal of International Law*. Vol. 28, No. 4.
DOI: <https://doi.org/10.2307/2190754>.
- Krieger, Heike (2012): Article 25. Provisional Application. In: Dörr, Oliver – Schmalenbach, Kirsten: *Vienna Convention on the Law of Treaties. A Commentary*. Springer, Heidelberg.
DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-662-55160-8_28.
- Nixon, Richard – Rogers, William P. (1972): Vienna Convention on the Law of Treaties. In: *The International Lawyer*. 6/2. szám.
- Prost, Mario (2012): *The Concept of Unity in Public International Law*. Hart Publishing, Oxford.
- Redgwell, Catherine (1993): Universality or Integrity? Some Reflections on Reservations to General Multilateral Treaties. In: *British Yearbook of International Law*. 64/1. sz.
DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315086088-7>.
- Villiger, Mark E. (2009): *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties*. Martinus Nijhoff Publishers, Leiden – Boston.
DOI: <https://doi.org/10.1163/ej.9789004168046.i-1058>.
- Walter, Christian (2012a): Article 19. Formulation of Reservations. In: Dörr, Oliver – Schmalenbach, Kirsten: *Vienna Convention on the Law of Treaties. A Commentary*. Springer, Heidelberg.
DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-662-55160-8_21.

EGYÉB FORRÁSOK

- A nemzetközi viták békés rendezéséről szóló 1928. évi általános akta. League of Nations Treaty Series, vol. 93, 343.
- A nemzetközi viták békés rendezéséről szóló 1949. évi felülvizsgált általános akta. United Nations Treaty Series, vol. 71, 101.
- A nemzetközi viták békés rendezéséről szóló 1957. évi európai egyezmény. European Treaty Series No. 23.
- A szerződések jogáról szóló 1969. évi bécsi egyezmény. Magyarországon kihirdette az 1987. évi 12. törvényerejű rendelet.
- American Convention on Human Rights.
- Az iparban és a kereskedelemben történő munkaügyi ellenőrzésről szóló, a Nemzetközi Munkaügyi Konferencia 1947. évi 30. ülészakán elfogadott 81. számú egyezmény. Magyarországon kihirdette a 2000. évi LI. törvény.
- Convention on Treaties, Havanna, 20 February 1928.
- Draft Articles on the Law of Treaties with commentaries, 1966.
- Európai Energia Charta. Magyarországon kihirdette az 1999. évi XXXV. törvény.
- Európai Szociális Karta. Magyarországon kihirdette az 1999. évi C. törvény.
- Helyi Önkormányzatok Európai Chartája. Magyarországon kihirdette az 1997. évi XV. törvény.
- Módosított Európai Szociális Karta. Magyarországon kihirdette a 2009. évi VI. törvény.
- Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya. Magyarországon kihirdette az 1976. évi 8. törvényerejű rendelet.
- Protocol to the African Charter on Human and People's Rights on the Establishment of an African Court on Human and People's Rights.
- Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Kartája. Magyarországon kihirdette az 1999. évi XL. törvény.
- Report of the International Law Commission, 36 UN GAOR, Supp. No. 10. (A/36/10).
- Report of the International Law Commission, 37 UN GAOR, Supp. No. 10. (A/37/10).
- Reservations to the Convention on Genocide, Advisory Opinion of 28th May 1951, ICJ Reports, 1951.
- Summary of Practice of the Secretary-General as Depositary of Multilateral Treaties, 1999, UN Doc ST/LEG/7/Rev.1
- United Nations Treaty Series, vol. 2077 (A-7659).

Szerényi Gábor grafikája